

büyük önem taşımaktadır. Öte yandan, salt kuramsal yaklaşımı değil, fakat daha pratik bir yaklaşımı benimseyerek, ne genel hukuk kuramlarını, belirli hukuk uygulamalarına tabi kılmaya cüret ediyorum ne de olmazsa olmaz felsefi ve kuramsal bölümleri zamana göre değişir, tesadüfi sosyolojik ve pragmatik bölümlere tabi kılmaya çalışıyorum. Genellikle bu türlü ince noktaları ciddiye alan genel hukuk bilimi zamanı ve bazı somut meseleleri son derece aşkın ve yüksek düzeylidir.⁶¹ Professor James Boyd White'ın sözleriyle:⁶²

Sıklıkla, sürpriz bir biçimde uygulamalı değeri olan çalışmalar, kuramsal çalışmalardır. Çoğunlukla pratik ayrıntılara dalmak, en değerli genel düşünceyi kamçılar. Hukukun varlıksal özünün büyük bir kısmı, özel ve genel arasındaki, pratik ve kuramsal arasındaki süregelen karşılıklı etkileşimdir.

Bitirirken, Yüksek Yargıç Oliver Wendell Holmes Jr.'dan kısa bir alıntı yapmak istiyorum: "Hukukta çok değil, çok az felsefe ve hukuk felsefesi yapıyoruz." Ve bir başka biçimde ifade etmek gerekirse: "Çok az öğretiyor-öğreniyoruz."

Hukukun Zorunlu Eğitsel İşlevi Üzerine

Brian BURGE-HENDRIX^{*)}

Çeviren: Saim Üye^{**)}

HUKUK EĞİTİMİ: PRATİK & KAVRAMSAL

Hiçbir duyarlı hukuk profesörü hukuk ve eğitim arasında bir *pratik bağlantı* olduğunu inkâr etmeyecektir. Bu tür bir bağlantının varlığı her hukuk fakültesindeki her bir yetkin hukuk profesörü için açıktır: bir hukuk profesörü öğrencilerine, eğer hukukçu olacaklarsa, belirli bir konuyu öğretmek zorundadır –hukuku–. Ender durumlarda, bir hukuk öğrencisi, araştırmalar için kaynak oluşturan hukuk materyalleriyle ilgilenecek ve onlar hakkında yeterince bilgiyi geliştirerek, hukuku kendi kendine öğrenebilir. Ancak, hukuk ve eğitim arasında, hukuk öğrencilerinin yetiştirilmesinde açıkça görülmekte olan daha güçlü bir bağlantı vardır ve bu bağlantının imaları, ilk başta sanıldandan daha fazlasını kapsar. En genel anlamıyla, yani çağdaş analitik felsefecilerin hukuk sistemlerini kavramlaştırdıkları anlamda bir hukuk anlayışı, hukuk fakültelerinin (hiçbir biçimde daha az önemli olmamakla

birlikte) dar sınırlarında ve tutkularında içerilebilecek olandan daha geniş bir hukuk eğitimi anlamını açığa çıkarır.

Tüm hukuk sistemleri ile onların yerine getirmeleri gereken eğitsel işlev arasında bulunan *kavramsal bağlantı* dikkatli bir incelemeyi gerektirir. Ancak, kavramsal gerçeğin önemi sadece filozoflar için değildir; çünkü o, hukukla ilişkileri sadece pratik düzeyde olanları ve özellikle öğrencileri belirli bir hukuk sistemi ve o hukuk sistemi içindeki hukuk mesleklerinin işleyişi hakkında eğitime amacı olanları da etkiler. Bununla ilintili olarak, bu yazının amacı, hukuk sistemlerinde genellikle görüldüğü biçimiyle hukuk ve eğitim arasındaki kavramsal bağlantıların önemini açığa çıkarmaktır.

HUKUKUN İKİ MODELİ

Çağdaş felsefi bakış açısından, hukuk ve eğitim arasındaki kavramsal bağlantı esrarengiz bir şeydir. 'Esrarengiz' herhalde yanlış bir terim, çün-

(61) Vid. Imer B. FLORES, "Procrusto, su cama y el viajero: Hacia una jurisprudencia comparada e integrada". (On file with the author.)

(62) James Boyd WHITE, "Law Teachers' Writing", cit. note 7, p. 1970.

(*) Churchill College, Cambridge. Bu çalışma, Ağustos 2007'de, Polonya-Krakow'da düzenlenen olan 23. IVR Dünya Kongresi'nde "Hukuk Felsefesi Öğretiminde Alternatif Yöntemler ve Hukuk Felsefesinin Önemi" başlıklı özel bir atölye çalışmasında sunulmuştur. Çalışma, kendisi de Law and Philosophy (Oxford University Press, 2007)'de yayınlanacak olan "Hukukun Eğitsel İşlevi" adlı daha önceki bir çalışmaya ve aynı zamanda, Legal Research Institute of the National Autonomous University of Mexico, Supreme Court of Mexico ve Cambridge Forum for Legal and Political Philosophy'de yapılan sunumlara dayanmaktadır. Üretken ve derinlikli yorumları için özellikle Prof. Imer Flores'e teşekkür etmek istiyorum. Aynı zamanda, Social Sciences and Humanities Research Council of Canada'nın finansal desteği ile Churchill College ve Law Faculty of Cambridge University'nin kurumsal desteği için de çok müteşekkirim.

(**) Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

kü esrarengiz [bir şeyden bahsetmek], herhalde, bir şeyin farkına varılmış olduğunu, fakat tüm çabalarımıza rağmen [ona dair] hiçbir sonucun ya da başarılı açıklamanın geliştirilememiş olduğunu ima eder. Çağdaş filozoflar, ne yazık ki, hukukun eğitsel işlevine ya hiç [dikkat etmiyorlar] ya da az dikkat ediyorlar. Ancak klasik filozoflar, etkin bir hukuk sisteminin devletin vatandaşlarının kültürlenmelerine¹ destek olmak zorunda oluşunu bir veri olarak kabul ettiler². Klasik bakış açısında, bir toplumun hukuk sisteminin teorik ve pratik önemi, büyük oranda, Antikler için çok önemli bir süreç olan kültürlenme süreci üzerine kuruluydu. Beyin yıkamaya benzer bir şeyi ima ettiği için kültürlenmeden söz etmek artık popüler değilse de, o hayatın bir olgusudur ve aşağılayıcı bir anlamda görülme zorunda değildir. (Alternatif terimler, alışkanlık sağlama, doktrin kazandırma ve daha az aşağılayıcı olarak, iklime uydurma olabilir.) Klasik dünyada hukuk sistemleri, vatandaşlık rollerini ve yükümlülüklerini yeterince bilen, sorumluluklarının farkında olan ve bu sorumlulukları yerine getirebilecek biçimde davranma yeteneğine sahip yetkin bir vatandaş yaratılmasında açık, anahtar bir rol oynadılar. Modern dünyamızda, hukuk sistemlerinin kültürlenmedeki rolünü vurgulamıyoruz, fakat bu rol vardır ve her şeye rağmen etkindir. Ve günümüzde filozoflar hâlâ, hukuku kültürlenme sürecindeki biçimleyici bir güç olarak zirveye koyuyorlar.

Özellikle analitik gelenekte çalışan çağdaş hukuk filozofları, genel olarak hukuk sistemlerine dair bir soyut yaklaşım sunmak amacıyla, hukuk sistemlerinin yerleşik olduğu daha geniş sosyal bağlamı vurgu dışı bırakıyorlar ve bu soyut yaklaşımda hukukun eğitsel işlevine hiç dikkat gösterilmiyor. Hukuk hakkında felsefe yapmanın halen egemen olan bu tarzının, büyük oranda, zor metodolojik seçimler yapmış olmanın bir sonucu olduğu ve bu seçimlerin hukuk felsefesine hukuk sistemlerinin önemini ve anlamını açıklamak için güçlü araçlar sağladığı doğrudur. Fakat avantajlarına rağmen, modern yaklaşımın kusurlarından biri, hukuk sistemleri ile kültürlenme süreci arasındaki yakın ilişkiyi görmezden geliyor oluşudur.

Çağdaş hukuk felsefesi, (soyut) bir birey ile kurallar ve normlar bütünü olarak (soyut) bir hukuk sistemi arasındaki ilişkiye odaklanıyor. Dahası, vatandaşların tâbi oldukları hukuk normları, niteliksel olarak, 'başka bir yerde yürütülmüş müzakerenin'² sonucu olarak görülüyor; öyle ki [o başka yerde], hukuk normları onlara tâbi olanların eylemlerini, onların bu normların esası üzerine düşünmelerine veya tartışmalarına gerek duyulmaksızın, yönlendirme niyetiyle oluşturulmuştur. [Normların esası] üzerine düşünme ve müzakere, tabii ki, hâlâ mümkündür, fakat bu, etkin hukuk sistemlerinin ne zorunlu ne de önemli bir özelliğidir. Hukuk normlarına dair bu anlayış, bu tür normları, amacı sadece

yürürlükteki normlara itaat ve uyum sağlamak olmayan, bunun yerine, normun bir gereklilik olarak veya en azından daha geniş bir sosyal bağlamın oldukça tercih edilebilir bir unsuru olarak talep edilebilir bulunduğuna bireyi ikna etmeyi hedefleyen bir iletişimin içeriği olarak gören fikir ile keskin bir karşıtlık içinde bulunmaktadır. Klasik filozoflar için, hukukun vatandaş üzerinde biçimleyici bir etkisi vardı, öyle ki, vatandaş kısmen kendi topluluğunun hukukuna dair sahip olduğu anlayışın bir yansıması olarak kendini biçimlendiriyordu; modern filozoflar için ise, hukuk, [bireylerin normlar üzerine] düşüncü[ünü] ya da kabul[ünü] gerektirmeyen, fakat, başka gerekçeleri (olağan koşullarda) dışlama pahasına, kendi gerekçelerine kendiliklerinden sahip gibi sunulan hukuk normlarına, [zorla] uygulama ya da uygulama tehdidi yoluyla, basitçe itaat talep eden bir sosyal güç olarak *bilgilendirici* bir role sahiptir.

Hukukun biçimleyici gücüne ve vatandaşların kültürlenmelerindeki rolüne bakarak, ve [hukukun] basitçe emretme yerine ikna etme potansiyelini hesaba katarak, Platon'un çalışmasında bulduğumuz tarzda klasik hukuk anlayışları ile çağdaş analitik hukuk anlayışları arasındaki farklılıklara ko-

layca ışık tutabiliriz – ilkinin hukukun klasik modelinin bir örneği diye adlandırılabilir ve ikincisine modern modelin örnekleri olarak göndermede bulunabiliriz.³

Platon'a ve klasik filozofların çoğuna göre, belirli bir yasa vatandaşa bir uyma yükümlülüğü getirir. Ancak, eğer vatandaş, [yasa] üzerine düşündükten sonra, tutarlı ve uygun bir yasalar bütünü oluşturarak akla uygun biçimde yönetmeleri beklenen yasakoyucuların amaçlarıyla yasanın uygunsuzluk içinde bulunduğu kanaat getirirse, bir seçimle karşı karşıya kalır: ya yasaya uymak (ve potansiyel olarak kendine, başkalarına ya da bütün olarak topluma zarar vermek) ya da, yasakoyucuları [yasayı] değiştirmeye veya gerekliyse ondan tamamen vazgeçmeye yönlendirmek amacıyla yasaya uymamak.⁴ Hukuksal yükümlülüğün doğasıyla ilgili birçok soruyu bir yana bırakarak⁵, halihazırdaki amaçlar için, klasik modelin özellikle önemli bir niteliğini not edebiliriz: bu modelde, vatandaşlar *basit anlamda* hukuk normlarıyla ilgileri bulunan soyut bireyler olarak görülmezler, fakat bunun yerine onlar, *polis*'in üyeleri olarak görülürler ve kendileri için hukuk normları, sosyal yaşamı düzenleyecek uygun kurallara ilişkin olarak yasakoyuculardan

[**] Kültürlenme: Bireyin kültürel kuralları ve değerleri benimsemesini sağlayan eğitsel süreç.]

(1) Sadelik adına, bu çalışma boyunca, yalnızca resmi vatandaşlık statüsü taşıyan polis üyelerini değil, genel olarak hukuka tâbi olanları ifade etmek üzere 'vatandaş' terimini kullanıyorum.

(2) G. Postema, "Law as Command: The Model of Command in Modern Jurisprudence", 11 *Philosophical Issues* (2001), s. 470.

(3) İki hukuk görüşü arasındaki farklılıkları aydınlatan bir yorum ve soru için Prof. Keith Culver'e ve iki görüş için uygun adlar önerdiği için Imer Flores'e teşekkür ediyorum.

(4) Tabii ki, Platon'un hukuk teorisinde hukuksal yükümlülüğün rolü öğretilen süregelen bir tartışma konusudur. Benim görüşüm, büyük oranda, çalışması hem klasik felsefi hukuk modelinin zenginliğine, hem de modern felsefi hukuk modelinin derin analitik gücüne hakkını veren Prof. Antony Hatzistavrou ile yaptığım tartışmalarda şekillendi. (Bkz. örn. A. Hatzistavrou, "Socrates' Deliberative Authoritarianism", 29 *Oxford Studies in Ancient Philosophy* (Nov. 2005), s. 75-113; A. Hatzistavrou, "Instrumental Rules and Motivation", 12 *Legal Theory*, s. 315-45. Ancak, David Cohen'in, Yasalar'da bulunduğu üzere Platon'un olgun [dönem] hukuk teorisinin "vatandaşların zorlanmış olmaktan ziyade gönüllü itaate bağlılığı üzerine kurulu olan bir tür hukukun üstünlüğü fikrini savunduğu" yönündeki gözlemine katılıyorum, (Law, Autonomy and Political Community in Plato's Laws", 88 *Classical Philology* 4 (Oct. 1993), s. 301-317, 302).

(5) Ne kadar önemli olsa da, hukuksal yükümlülüğün doğası sorunu bu çalışmanın sınırları dışındadır. Buradaki amacım, Platon'un hukuksal yükümlülük anlayışını savunmak değil, fakat bunun yerine bu anlayışta sunulan yasakoyucu - hukuk - vatandaş şemasının eğitsel niteliğini aydınlatmaktır.

kendilerine yönelmiş iletimleri ifade eder; öyle ki, her bir normun diğerleriyle rasyonel olarak uyumlu olması beklenir. Klasik modelde hukuk, vatandaşın basitçe tâbi bulunduğu ve yükümlülük getiren statülerini onaylamak üzere haklarında vatandaşın hiçbir gerekli müzakereyi yürütmediği normlar biçiminde sunulan, basitçe yasakoyucuların duyurularının toplandığı bir sonuç değildir.⁶

Platon'a göre, başarılı bir hukuk sistemi, vatandaşların sosyal yaşam için gerekli ve rasyonel olduklarını *idrak ettikleri* bir normlar bütününe uygun biçimde davranmak üzere kültürlenmelerini içerir ve başarılı hukuk sistemleri, vatandaşları bu normlara karşı müzakereci bir tavır geliştirmeye (belli ölçüde) teşvik eder. O halde, klasik modelde hukuk iki anlamda *eğitsel işleve* sahiptir: ilki, belirli yasalar normları vatandaşlara iletir, ve ikincisi, vatandaş bu normların özüne dair bağımsız bir müzakereci rolünü üstlenir. Eğer bir hukuk sistemi klasik anlamda başarılı olacaksa, her iki işlevin de yerine getirilmesi zorunludur: norm rasyonel, savunulabilir ve [normlar sisteminin] diğer parçalarıyla uyumlu olmalıdır; ve vatandaşın, onlar üzerinde müzakere yapmış ve onları desteklemeye ikna olmuş [biri] olarak, bu olguların farkında olması gerekir.

Platon'un ve diğer antik filozofların kanılarında, hukukun eğitsel bir rolü yerine getirdiği fikrinin basitçe açıklayıcı bir felsefi tez olmadığını fark etmek önemlidir. Bunun yerine, bu işlevin her sülfi hukuk sisteminin zorunlu bir özelliği -hukukun etkinliğinin önemli bir gerekliliği- olduğu düşünülmüştür. Mevcut politik koşullarda ciddi reformlar yapılmasını öneren veya ideal politik koşulları[n nasıl olması gerektiğini bize] sunan klasik filozoflar, bu önerilerin eğitsel etkilerine her zaman özenli bir dikkat göstermişlerdir ve dolayısıyla, bu önerilerde biz, bize [bugün] çağdışı kalmış gibi görünecek olan, bir büyük sosyal pedagoji duygusunu buluruz. Dahası, tarihsel kayıtların açıkça gösterdiği üzere, klasik dünyadaki pratik politika, çok daha büyük bir ölçüde, gençlerin hukukla yönetilen dengeli bir politik topluma doğru başarılı biçimde kültürlenmeleri üzerine odaklanmıştı; bu yüzden bu normların iletimi, yasama faaliyeti için olağan bir ilgi alanı idi.

Elbette, biz kendimiz de, modern toplumlarda hukuku eğitsel/kültürlendirici amaçlar içine yerleştiriyoruz; özellikle ahlaki-politik haklara sıklıkla öğreticiliğin eşlik ettiği anayasa hukuku gibi, gençlere ceza hukukunun uygulanması gibi, aynı şekilde anti-sosyal gençlerin dikkat çekici tehdidi kar-

şısında 'sosyal düzeni' güvenceye almak üzere yerel düzenlemelerin uygulanması gibi alanlarda. (Sonucusuna örnek olarak, Birleşik Krallık'ta yakın zamanda ortaya çıkan Anti-Sosyal Davranış Düzenlemelerini düşünüyoruz.) Fakat bizde, hukuk biçimindeki sosyal pedagoji Antiklerde olandan daha nadir olarak ortaya çıkıyor; o sadece, Kanada'da Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi'nin gelişimi gibi büyük tutkular için, ya da, Britanya'daki toplumla bütünleşmemiş, saldırgan gençlik gibi dikkat çeken sosyal krizler için muhafaza edilen bir sosyal güç biçimidir.

Antikler için hukuk ve eğitim arasında öngörülen bağın, sadece uç koşullarda değil fakat en sıradan konularda da, devletin bir parçasını oluşturduğunu söylemek abartı olmaz. Ve böylece, klasik modelde hukuk, zorunlulukla eğitsel bir rol üstlenmiş olarak görülür. Ancak bugün, hukuk felsefesinde hukuk - eğitim bağlantısına dair bir analiz, inceleme veya hatta bir farkındalık bulunması çok enderdir. Bu kısmen, hukuk felsefesinin ve eğitim felsefesinin farklı alt disiplinler olarak ayrıldığı modern iş bölümü nedeniyle böyledir. Ancak bu daha soyut, daha az iletişimsel modelin yaratılmasındaki daha önemli bir nedensel faktör, hukuk normlarını vatandaşlara yöneltilen doğruluğu açık emirler olarak gören anlayıştır; öyle ki, bu emirler hakkında bilgilendirilen [vatandaşlar], [normların] özlerine dair bir müzakere geliştirmeksizin, onları uymak zorunda olduk-

ları [kendiliğinden] gerekçeler olarak görecektir ve dolayısıyla, hukuk normlarına itaat ederek ve belki de sonuçta bir itaat etme alışkanlığı geliştirerek, bu gerekçelere uygun davranacaklardır.

Uyma alışkanlığı kavramını gereğinden fazla vurgulamamalıyız. H. L. A. Hart'ın John Austin'in hukuk teorisine yönelik tahrip edici eleştirilerinin kanıtlandığı gibi, bir hukuk sistemini, basitçe, kendisi tanım gereği kimseye alışkanlıkla itaat etmeyen bir egemenin emirlerine alışkanlık gereği itaat etme biçiminde kavramak uygun değildir.⁷ Bununla birlikte, modern analitik hukuk teorisinde, vatandaşlar hukuk kaynakları tarafından kendilerine bildirilmiş hukuk normlarının özleri hakkında (hukuka tâbi olma rolleriyle⁸) müzakere eden [kişiler] olarak kavranmadıkça ve bir hukuksal yükümlülüğün kabul gördüğü [süreci], varsa da az bir müzakereci boyuta sahip, düşününsel olmayan bir süreç olarak görüldükçe, Platon tarafından örneklendirilen klasik model ile Hart ve Raz gibi hukuk teorisyenleri tarafından örneklendirilen modern modeli birbirine karşıt görmek, halihazır amaçlar için, yanlış değildir. Modern modelde hukuk zorunlulukla eğitsel bir işleve sahip değildir; başarılı bir hukuk sisteminin varlığı için, yasakoyucular ve mahkemeler gibi hukukun sosyal kaynaklarının hukuk normlarını emredici bir tarzda bildirmeleri ve vatandaşların bu normların çoğuna genel olarak uymaları yeterlidir.⁹

(6) Ancak, hukuk normlarının, Postema'nın ifadesiyle "başka bir yerde yürütülmüş müzakerecinin sonucu" olduğu nutuk çağdaş analitik hukuk modelinin, hukuksal bir yükümlülüğün ahlaki [yükümlülüğe] eşit olduğu fikrini taşımadığını ifade etmeye özen göstermeliyiz. Bu yüzden, Joseph Raz bir hukuk normunun hukuksal bir yükümlülük getirdiğini ve bireysel müzakerecinin ne normun içeriğini ne de o yükümlülüğün varlığını saptamak için gerekli olduğunu ileri sürebilse de, o normun ve o yükümlülüğün ahlaki yönden uygun olup olmadığı üzere daha fazla açıklanmayı gerektiren nokta basitçe şudur ki, klasik modelde, norm eğer vatandaşın gözünde yasakoyucular tarafından yürürlüğe konmuş olan yasalar grubu bütünü ile radikal bir uyumsuzluk halinde ise, bir hukuksal yükümlülük değildir. Emredici bir norm yaratılır yaratılmaz hukuksal yükümlülüğün [de kendiliğinden] doğduğu [nu] ve ahlaki yükümlülük sorununun tamamen başka bir konu olduğu [nu kabul eden] çağdaş analitik modelin tersine, o [klasik] modelde yükümlülük konusu [daha] baştan sorunsallaştırılmıştır.

(7) H.L.A. Hart, *The Concept of Law* (Oxford: Clarendon Press, 1994 [1961]), Bl. 4.

(8) Ancak bkz. dn. 7 supra.

(9) Modern yaklaşımda basitçe normlara uymaktan ziyade onları kabul etmeleri beklenen, sistemin resmi görevlileri için durum daha da karmaşıktır, fakat bu burada bizi ilgilendirmiyor ve her durumda kabul olgusu Antik modele genellikle bilinenden daha fazla yaklaşıyor.

HUKUK EĞİTİMİ

Şimdi klasik ve modern hukuk modelleri arasındaki en belirgin farka – yani, zorunlu eğitsel işlevin ilkinde varlığına ve ikincisinde yokluğuna – ilişkin anlayışımızdan mevcut soruna ilerleyelim: hukuk eğitimi. Hukukçuların yetiştirilmesi söz konusu olduğunda hukukun eğitici işlevine yakın bir dikkat göstermek için iki neden var. Her iki neden de, hukuk fakültelerinin nasıl çalışması gerektiğine dair dar bir anlayışın ötesine bizi götürüyor ve her iki neden de, hukuk pedagojisinin genellikle bilinen temelleri olarak teorik hukuk kavrayışlarının önemini ortaya çıkarıyor.

İki nedenden ilki bireylere özgü. Bir hukuk eğitimi öğrencileri hukukçu olmak üzere yetiştirir. Hukuk öğrencileri çalışmalarını boyunca hukuk hakkında bilgi edinirler ve içinde çalışacakları hukuk sistemlerinin materyallerine aşına hale gelirler. Böylece hukuk öğrencileri, sonuçta içinde mesleki bir rol oynayacakları hukuk sisteminin mesleki kültürüne “itilirler”. Ancak hukuk öğrencileri aynı zamanda *basit anlamda* vatandaşlar – hukuka tâbi kişiler olarak kendi hukuk sistemlerinin normatif etkilerine maruz kalacak bireyler. Dolayısıyla, düzgün bir hukuk eğitimi, öğrencileri *hem* geleceğin hukukçuları *hem de* vatandaşlar olarak görmelidir. Eğer hukuk eğitimi bir hukukçunun hukuk mesleğiyle ilgili statüsü ve vatandaş olarak statüsü arasında uzlaştırılmaz bir çatışma yaratmamak durumunda ise, hukuk mesleğinden olan herkesin zorunlu olarak oynadığı [bu] iki rol, birbiriyle oldukça uyumlu olmak zorundadır. O zaman, dar yorumlandığında, “hukuk eğitimi” sadece hukuk fakültelerindeki (ve aynı zamanda

belki stajlardaki) hukukçu eğitimini ifade eder. Bu dar anlamdaki hukuk eğitimi, sadece, hukuk öğrencilerinin vatandaşlar olarak rolleri ile kökten uyumsuz, yani uzlaşmaz olmayan bir tarzda yetkin hukukçular haline gelmeleri gereğini belirtir.

İki nedenden ikincisi daha geneldir ve hukuk eğitiminin hukukçu ya da hukuk mesleğinden *olmayanlar* üzerindeki etkileriyle ilgilidir. Hukuk öğrencilerinin sonuçta dahil oldukları meslek sosyal bakımdan güçlü bir meslektir. Hukuk öğrencileri sadece hukukçu değil, aynı zamanda politika belirleyici, yasakoyucu ve yargıç da olmak üzere yollarına devam edeceklerdir. Bunlar, hukuk sisteminin bütün olarak yaratılmasıyla ve değiştirilmesiyle yakından bağlantısı olan görevlerdir ve dolayısıyla, uygun bir hukuk eğitimi, kendisi de toplumu şekillendirecek olan hukuk sistemini, hukuk öğretiminin sonuçta hangi yollarla etkileyeceğini hesaba katmak zorundadır. Klasik filozofların bildiği üzere, “hukuk eğitimi”nin geniş anlamı, hukuk sistemlerini, kısaca *eğiticiler* olarak değerlendirerek gözler önüne serer. “Hukuk eğitimi”nin bu geniş anlamı, dar anlamdaki hukuk eğitimine bir gereklilik daha dayatır: hukuk öğrencilerinin yetiştirilmesi, felsefi bakımdan yanlış olan pedagojik bir hukuk anlayışını kullanmamalıdır; aksi halde, hukuk mesleğinden olanların eylemleri, kendisi de toplumu şekillendirecek olan hukuk sistemini şekillendirmekte etkin olmayacaktır.

BİR EĞİTİCİ OLARAK HUKUK

Tartışmamızın başında belirttiğimiz gibi, hukuk profesörlerinin eğitici oldukları açıktır. Fakat bir hukuk siste-

minin eğitici olduğunu söylemek ne anlama gelir? Hukuk öğrencilerinin öğrenci oluşlarını ve dolayısıyla mesleklerinin temellerini öğrenmek üzere pedagojik bir programı sürdüren bireyler oluşlarını ifade eden açık olguyu kabul etmek başka bir şeydir; hukuk sisteminin bir eğitici oluşunu ve kendiliği itibarıyla vatandaşlar üzerine pedagojik bir program getirmişini bir olgu olarak kabul etmek tamamen başka bir şeydir.

Son iddianın tüm içeriğini anlamak üzere, öngörülmesi ve öngörülmemiş eğitim arasında bir ayrım gözetmek yararlıdır. Fiziksel çevremiz bir *öngörülmemiş* eğitici örneğidir. Gökyüzünde siyah bulutlar gördüğümüzde yağmur beklemeye başlarız, örneğin; derin ve tehlikeli bir uçuruma bakan bir kaya çıkıntısı üzerinde duruyorsanız çıkıntıdan dışarı doğru adım atmanın kötü bir şey olduğunu herhalde bilirsiniz. Öngörülmemiş eğitim basitçe *sağduyusal* – ahlaki düşünüşü hiç gerektirmez, rasyonel düşünüşü az gerektirir ve niyetlenilmiş normatif etkileri yoktur. Sosyal çevremizin ve onu oluşturan kurumların ve bireylerin öngörülmemiş eğiticiler olduklarını kaydetmeye değer. Eğer bir kız kardeş ile büyüdüyse, [o] bir beysbol sopası taşımakta iken ona sarmaşmanın kötü bir fikir olduğunu muhtemelen öğrenmişsinizdir. Aynı şey hukuk kurumları için de söylenebilir: polis lakayt biçimde kızdırılmaz veya güçlü politikacılara karşı tehdit edici ifadelerde bulunulmaz. Bu, basitçe, öngörülmemiş eğitim ile sağduyu arasındaki bağlantıyı gösterir.

Hukuk sistemlerinin öngörülmemiş eğiticiler olduğunu söylemek önemli olsa da, onların *öngörülmemiş* eğitsel etkilerini kabul etmekten daha

az anlamlıdır. Öncelikle, hukukun bizden istediği şeylerden birinin dikkatimiz olduğunu kabul etmeliyiz. *Yasalar*'ın 4. kitabındaki “yasa girişleri” tartışmasında Platon, ideal sitenin yasakoyucusunun “muntazaman yasa biçiminde ifade edilemeyecek olan”, fakat buna rağmen önemli olan bazı şeyleri yapmak ihtiyacı hissedeceğini ileri sürer. Önemlidirler –ve bu anahtar noktadır– çünkü, hukuk aracılığıyla öğrenmeyi mümkün kılarlar: “Dolayısıyla, [yasa girişlerinde yer alan] sözler büyük değil sadece küçük bir etkiye sahip olsalar bile, yine de, dinleyeni daha iyi bir dinleyici ve söylenmiş olanı daha kolay kabul edebilir biri haline getirebildikleri ölçüde, bu her yönden talep edilebilir bir durumdur.” Aslında yasakoyucunun giriş metinlerini *basit anlamda* yasadan ayırdığı için, Platon'un, hukuk sistemlerinin eğitmeye niyetlendiklerini *ima ettiğini* söylüyorum. Giriş metninin amacı, yasaya tâbi olan kişiyi, yasanın öğrettiklerini daha benimseyebilir hale getirmek olduğu için, [sözü geçen] ima açıktır ve Platon'un kendisi de, giriş metnlerinin amacının ikna etmek olduğunu iddia ederken bunu açıkça belirtir: “böylece, yasakoyucu tarafından beyan edilen yasanın kendisine ulaştığı kişi, emri –yani yasa– daha uygun biçimde ikna olma eğilimine sahip ve bu yüzden bir şey öğrenmeye daha hevesli bir zihin haliyle edinebilir.” Bu yüzden, klasik hukuk modelinde hukuk normları basitçe emir değildirler, içerikleri bir öğrenme sürecini hayata geçirebilen emirdirler; öyle ki, bu süreç yasal emrin varlığını sağduyusal biçimde fark eder hale gelmek değildir, fakat bundan daha fazla bir şeydir: hukuka tâbi olan kişi tarafından anlaşılacak üzere tasarlanmış,

öngörülmuş bir içeriğe sahip iletişim- sel bir eylem.

Bu yüzden, en azından bazı yasa- ların veya onların bazı parçalarının, [Platon'un söz ettiği] klasik girişteki işlevi yerine getirdiklerini düşünebili- riz: dinleyiciyi dikkatli, ikna olmaya eğilimli ve öğrenmeye hazır hale getirirler. Her bir yasanın bir giriş metnine ve müzakereyi teşvik etme amacına sa- hip bulunmak zorunda olup olmadığı veya her hukuk sisteminin bu türden en az bir yasaya sahip bulunmak zorunda olup olmadığı, tabii ki, çözülmemiş bir sorundur; dolayısıyla her bir yasanın kendi adına *zorunlulukla* bir eğitsel iş- lev üstlenip üstlenmediği de çözümlen- memiş bir sorundur. Fakat Platon'un giriş metni yaklaşımı, hukuk sistemle- rinin bir bütün olarak böyle yapmaların- ın zorunlu olduğunu ileri sürüyor. Bir hukuk sisteminin, öngörülmuş etkileri bilmeye dayalı olan normlardan teşek- küll ettiğini iddia etmek üzere, klasik modeli rahatlıkla kullanabiliriz; dola- yısıyla klasik model, hukuk sistemleri- nin öngörülmuş bir eğitsel işlevi zorun- lulukla üstlenmiş olduklarını kabul et- mektedir – hukuk bir eğiticidir.

TEORİK İMALAR

Hukuk sistemlerinin eğitici olma yeteneğine sahip oldukları ve çağdaş hukuk teorisinde hukuk sistemlerinin bu niteliğine dair pek ciddi bir incele- me olmayışının esrarengizliği biliniyor olduğuna göre, genel hukuk eğitiminin teorik imalarının daha çok farkına varır hale gelmemiz gerekiyor.¹⁰

Hukukun eğitici işlevinin önemli bir teorik iması, bir hukuk teorisinin genel uygulanabilirliğini değerlendir- me ölçütümüzle ilgili bulunuyor. Belir- li bir hukuk teorisinde çokça değer bu- lunuyor olsa bile, genel bir hukuk te- orisi de değerden yoksun değildir. Yi- ne de, hukukun sosyo-tarihsel koşulla- ra göre değişen eğitici işlevini dikkate alan bir hukuk yaklaşımı, bu işlevin neden hukukla yönetilen tüm toplumlara tam olarak atfedilemediğini açıkla- makta oldukça zorlanacaktır. Kısaca, eğer durum hukukun zorunlulukla eği- tici oluşu[nu gösteriyor] ise, klasik fi- lozoflar gibi benim de kanaatim odur ki, genel bir hukuk teorisini için bir ge- reklilik de bu çok önemli niteliği hesa- ba katması ve onu ne küçümsemesi ne de yok saymasıdır.

Genel hukuk eğitimini dikkate al- manın ne kadar önemli olduğunu orta- ya koyan bir örnek, hukuksal otoriteye dair halen egemen olan anlayışlardan birinin Joseph Raz tarafından ileri sü- rülen bir anlayış olduğuna işaret ederek ve bu otorite anlayışının, hukuk norm- ları ile vatandaşlar arasındaki ilişkiye dair, hukukun eğitici rolünü oldukça vurgu dışı bırakan bir algı üzerine ku- rulu olduğunu göstererek, bulunabilir. Bu anlayışı, analitik hukuk felsefesin- deki daha geniş geleneğin bir parçası olarak kısaca açıklayan Gerald Poste- ma'ya gönderme yapmama izin verin:

Hukukun normatifliği tamamen, bireyin kendisini kurallarla yönetişi modeliyle anla- şılmaktadır. Hart ve Raz tarafından geliştiril- en yaklaşımda bu, kişinin benimsediği tartış- ma dışı ve içerikten bağımsız gerekçeler biçim-

minde anlaşılır. Scott Shapiro tarafından ya- kın zamanda önerilen bir anlayışta bu, kişinin geliştirdiği psikolojik bakımdan sunulmayı olan belli eğilimler anlamında görülür. Bu temsili bakış açısına göre, resmi görevliler ya da vatandaşlar onların açıkladıkları yol- larla kendilerini hukukla yönetiyorlarsa, hu- kuk yönetmiş demektir... Hukuk hâlâ, başka bir yerde yürütülmüş müzakerenin uygulanışı ile özdeşleştirilir. Hukuk, vatandaşın/resmi görevlinin davranışını yönlendirmek, bireysel müzakereci bir değerlendirmeyi onlardan alıp bir vekile vererek, onların pratik muha- kemelerinde bir farklılık oluşturmak iddiasm- dadır."

Postema'nın söylediği gibi, Raz'ın anlayışı, tüm müzakere işini bi- reysel vatandaşlar yerine, yasakoyucu- lara tahsis eder. Vatandaşlar hukuk ta- rafından doğrudan doğruya yönlendiril- irler, onun tarafından ikna edilmiş ola- rak veya onun ışığında muhakeme ede- rek değil.

Şimdi, Raz'ın yaklaşımının bir avantajı, varsayıldığı üzere emredici olan hukuk normları ile kişisel müza- kere arasındaki pratik ve ahlâki gerili- me ışık tutmasıdır. Ancak Postema'nın ileri sürdüğü gibi, eğer modern hukuk modelinde hukukun *iletişimsel özellik- leri* vurgu dışı bırakılmış ise, hukukun bir eğitici olarak rolünün inceleme dışı kalmaktan mustarip olması şaşırtıcı de- ğildir; çünkü iletişim herhangi bir mü- zakereci eğitsel projenin zorunlu bir unsurudur. Burada ayrıntıya girmeye- cek olsam da, hukuksal otorite anlayış- larımızın, modern hukuk teorisinin ge- lişiminde kaçırılmış bazı fırsatları en dikkatli biçimde göz önüne alarak, hu- kuk normlarının kendilerinin ikna edici ve müzakereci etkileri için daha fazla

alan açmak zorunda olup olmadığını düşünürken, Postema'yı izliyorum.

Hukukun bir eğitici olduğu gerçe- ğine hakkıyla vurgu yapmak, tabii ki bizi, modern hukuk teorisine saydali katkılar sunmak için birçok başka fır- satla donatıyor; sadece genel hukuk te- orisi alanında değil, aynı zamanda hu- kuk olgusuna dair daha özelleşmiş fel- sefi araştırma alanlarında da. Örneğin, ceza hukuku felsefesi ve onun hukuk- sal zorlama ve cezalandırmaya dair ahlâki imalara odaklanması, hukukun ileti- şimsel ve eğitsel bir rol üstlendiği dü- şüncesi ile uyumlu olabilecek bir araş- tırma alanıdır; bu herhalde, hukuksal cezalandırmayla ilgili sorunların hu- kuk sistemi ile vatandaşlar arasındaki çok ciddi ilişkiye oldukça açık biçimde ışık tutması nedeniyle böyledir. Ana- yasa hukuku teorisini de, genellikle açık- ça ve en azından zımnem, büyük oran- da vatandaşları belirli ahlâki-politik normların özleri üzerine ikna etme yo- luyula, hukuk sistemlerinin kendi top- lumlarını, iyi ya da kötü, biçimlendir- dikleri varsayımını paylaşıyor. Açıkça- sı durum, hukukun bir eğitici olarak daha dikkatli biçimde dikkate alınması yoluyula teorik düzeyde çok şeyin kaza- nılabileceğini gösteriyor.

MÜZAKERECİ KARARLAR

Modern modelin aksine klasik hu- kuk modelinin, hukuk sistemlerinin ik- na edici ve eğitici niteliğinin analizi için kayda değer bir yer açtığını gör- dük. Örneğin *Kriton*'da Platon, Atina yasalarını, Socrates'le, onu uymaya ik- na etmek amacıyla konuşan bir birey gibi betimler. Ancak biz "hukuk"a so- yut bir anlamda gönderme yapageliyo-

(10) Ya da en azından, hukuka dair genel teorik anlayışımızın hukuk öğrencilerini eğitmek üzere ne yaptığımızı etkilediğinin farkına varmamız gerekiyor – bu düşünceyi hukuk pedagojisiyle ilgili verili bir olgu olarak alıyorum.

(11) G. Postema, "Law as Command", s. 495.

ruz ve normal olarak kendi toplumu-
muzun yasalarından sanki onlar insan-
mış gibi söz etmiyoruz. Bunun yerine,
hukuk sistemleri resmi hukuk görevli-
lerinin ve kurumlarının faaliyetleri ara-
cılığıyla var oluyor ve biz o bireyler-
den ve kurumlardan bahsediyoruz. O
zaman bizi hukuk aracılığıyla kim eği-
tiyor? Genel hukuk eğitiminin katego-
rileri neler ve onlar kişisel düşünüşe ve
yaygın sosyal tartışma ve müzakereye
nasıl etkide bulunuyorlar?

Bu kategorileri, onların ilişkilerini
ve etkilerini tam olarak ortaya koymak
görkemli bir proje olurdu. Burada ken-
dimizi temsili bir örnekle sınırlayabili-
riz. Geniş anlaşıldığında, hukuk eğiti-
minde yer alan temel aktörlerin kısa bir
listesi, yasakoyucuları, politikacıları,
(hem kendi hukuk fakültelerindeki ko-
numları hem de genel anlamda entelek-
tüeller olarak) hukuk profesörlerini,
avukatları ve mahkemeleri içermelidir.
Ancak, genel hukuk eğitiminin en
esaslı örnekleri mahkemelerin ürünü-
dürler: yargı kararları.

Mahkemeler genel hukuk eğitimi-
ne katkıda bulunabilecek birçok önce-
den tasarlanmamış ve dolaylı etkilere
sahiptirler. Bu dolaylı etkilerden biri,
onların, içinde belirli bir tartışma ve
muhakeme tarzının yer aldığı bir ka-
musal mekân olarak statüleridir. Mah-
kemeleri hukuk normlarına ilişkin mü-
zakerenin kamusal mekânları olarak,
kullanışlı biçimde tasarlayabiliriz. Hat-
ta onların, bir hukuk fakültesindeki sı-
nıf tartışmasının amaçlarından birine
hizmet edip etmedikleri, yani katılım-
cıları ilgili konular hakkında belirli bir
tarzda müzakereye bulunmaya teşvik

edip etmedikleri üzerine düşünebiliriz.
Tabii ki mahkemeler öncelikle hukuk-
sal otoritedirler, bir sınıf tartışmasında-
ki liderler gibi değildirler. Eldeki dava
ile ilgili emredici hukuksal belirleme-
ler yaparlar. Bu belirmeler, zorla uygu-
landıklarında toplum üzerinde doğru-
dan etkiler yaratırlar ve bu etkiler, bir
kişinin neyi yapabileceğine ve neyi ya-
pamayacağına dair sağduyusal bir eği-
tim için verimli materyalleri sağlarlar.
İlgili bireylerin bu belirmeler üzerine
çalışabilmeleri ve böylece hukuk hak-
kında bilgi edinebilmeleri de bu dü-
rumda söz konusu olur.

Ancak, yargı kararlarının en
önemli eğitici özelliği temel bir belge-
ye sahip toplumlarda –temel ahlâki-po-
litik hakları ifade eden yasal hakları
açıkça tespit etmiş olan toplumlarda–
kolayca ortaya çıkar.¹² Mahkemeler te-
mel belgeyi ilgilendiren konular hak-
kında karar verirken ve böylece, ahlâ-
ki-politik haklar ile onların diğer hu-
kuk normlarıyla ve resmi eylemlerle
olan ilişkisi üzerine bir kamusal müza-
kere yürütürken, ciddi sosyal sorunlar
hakkındaki kamusal tartışma için bir
mihrak sağlamış olurlar. Dahası, mu-
hakeme ve müzakere örnekleri üretir-
ler. Bazı ülkelerde, ki Kanada'da ke-
sinlikle durum böyle, temel belgeyle il-
gili davalar, kamusal tartışma için bir
mihrak haline gelerek, bu tartışmanın
çerçevesini hukuksal veya yarı-hukuk-
sal anlamlarla belirleme etkisine sahip-
tirlir. Hukuk ve politik ahlâk birleşir
ve mahkemeler varsayıli hukuksal-ahlâ-
ki otorite rolünü üstlenirler. Kanada
Yüksek Mahkemesi'nin Başyargıcı

(12) "Temel belgesi olan toplum" terimini Wil Waluchow'dan alıyorum. Bkz. W.J. Waluchow, *Inclusive Legal Positivism* (Oxford: Clarendon Press, 1994) s. 95-96.

olan Beverly McClachin'in sözlerine
bakınız:

*Kolektif özgürlük ve güvence duygumu-
zun çoğu topluluğumuzun birkaç anahtar de-
ğere olan bağlılığından kaynaklanır: demok-
ratik yönetim, temel haklara ve hukukun üs-
tünlüğüne saygı ve farklılığın kabul görmesi.
Bu değerlere bağlılığımız, her fırsatta yenilen-
melidir ve bunları sağlayan kurumlar korun-
malıdır. İnaniyorum ki, bu kurumlar arasın-
da, Yüksek Mahkeme de dahil olmak üzere,
Kanada mahkemeleri önemli bir rol oynamıyor-
lar. Güçlü ve bağımsız bir yargı, hükümetle-
rin Anayasa'mıza uygun davranmalarını te-
minat altına alır. Yargıçlar yasalarımızı hu-
yata geçirirler ve Kanadalılar olarak hakları-
mızı ve ödevlerimizi anlamlandırır. Mah-
kemeler uyumsuzlukların barışçı çözümü için
ve en önemli sosyal sorunlarımız üzerine ak-
la dayanan ve serinkanlı bir tartışma için bir
mekân sağlarlar. Kanada'daki her yargıç bu
önemli rolü yetkinlikle ve tarafsızca yerine
getirmeye kendini adanmıştır.*¹³

Temel belgesi olmayan toplumlar-
dakiler de dahil olmak üzere, mahke-
melerin eğitsel bir rol üstlenmelerinin
başka yolları da vardır. Bir suç için bir
hapis mahkumiyeti verme eylemi,
mahkum etme ihtiyacının kendisinin
bir dışavurumu olarak veya çok daha
ender durumlarda onun yeniden göz-
den geçirilmesi için bir mazeret olarak
hizmet görebilir.¹⁴ Yine, mahkemeler
kararlarında, halkı, anayasal teamüller
gibi çok karmaşık hukuksal konuların
muğlak noktaları hakkında açıkça eği-
tebilirler.¹⁵

(13) "Alıntı, Supreme Court of Canada'nın web sayfasında bir hoşgeldiniz mesajı biçiminde yer almaktadır ve
2003'te yazılmıştır. (http://www.scc-csc.gc.ca/Welcomes/index_e.asp)

(14) Örn. bkz. R. v. Latimer (2001) 1 S.C.R. 3.

(15) Bkz. Reference re Manitoba Language Rights (1985) 1 S.C.R. 721

SONUÇ

Felsefe kürsülerindeki ve hukuk
fakültelerindeki hukuk felsefecileri ve
eğiticiler olarak, hukukun eğitici rolü-
nü teslim etme zamanımız gelmiştir.
Bu rolün, normatif sistemler olarak hu-
kuk sistemlerine dair teorik yaklaşımlarımızda ve bu sistemlerin, eşitlik ve
kişisel özerklik gibi ahlâki değerler
üzerindeki etkilerine ilişkin anlayışı-
mızda ve söylemeye bile gerek yok,
hukuksal otoritenin teorik ve aynı za-
manda ahlâki ve politik statüsüne iliş-
kin anlayışımızda hesaba katılması ge-
reken önemli sonuçları vardır.

Ancak, hukuk öğrencilerinin eğiti-
minin yürütülmesinde ve geliştirilme-
sinde merkezi bir ilgiye sahip hale ge-
lebilmesi için, hukukun eğitsel işlevi-
nin farkına varılması gereği de eşit bi-
çimde önemlidir. Çünkü öğrenciler sa-
dece hukuk profesörlerinden ve hukuk
materyallerinden öğrenmezler. Onlar,
sıradan vatandaşların yaptığı gibi, hu-
kuk sisteminin kendisinden öğrenirler.
Bu eğitimin iyi mi yoksa kötü mü oldu-
ğu, üstün ahlâki meziyetleri ve sonuç-
ları genişletmekte mi yoksa onlardan
uzaklaşmakta mı olduğu konusu, teorik
bakış açısından, bu tür bir eğitimin hu-
kuk sistemlerinin zorunlu bir unsuru
olduğu gerçeğinden bağımsız bir so-
rundur. Pratik bir bakış açısından
–idealist bir hukukçu, uygulayıcı bir
yargıç, yasakoyucu, hukuksal görev
yerleri dışındaki birey vatandaş açısın-
dan– hukukun eğitici rolü tesadüfi de-
ğildir; o, modern toplumdaki asli

sosyal güç biçiminin bir parçasıdır. Hukukun pedagojik projesinin farkına varılmazsa, gelecekte hukuk mesleğine katılacakların eğitimi pratik yönden tamamlanmamış olur; ve, bu projeyi dikkate almayı ihmal edersek, hukuk sistemlerinin ahlâki sonuçları görüş alanımızdan silinir. Kısacası, hukuku bir

eğitici olarak görmediğimiz sürece, hukuk teorisyenleri olarak hukuk sistemlerinin ne olduğuna dair tam bir anlayışa ulaşamayız, ve vatandaşlar olarak, kendi hukuk sistemimizin esası sonuçlarını yönlendirmekte ve gerektiğinde onları dikkatlice eleştirmekte başarısız oluruz.

Küçük Bir Hukuk Felsefesi Kongresi: Temsili Rol Oynama Yoluyla Hukuk Felsefesi Öğretmek^(*)

Lester J. MAZOR^(**)

Çeviren: Saim Üye^(***)

Hukuk felsefesi öğretmek, yürüldüğü değişik ortamların tümünde, bir meydan okumadır. Hukuk mesleğinden olanların eğitimi bağlamında, birçok öğrenci konunun çalışmaya değer olduğuna kolayca ikna edilemeyebilir. Bazı ülkelerde olduğu gibi eğer zorunlu bir ders ise, onların hukuk öğretilmesine ve pratik bilgiye yönelik ilgilerine uzak görünebilir. Eğer seçimlik bir ders ise, öğrenciler daha revaçta gördükleri maddi hukuk derslerinden geçici bir uzaklaşma olarak onu seçebilirler. Bir felsefe kürsüsünde konu, özel bir uzmanlık alanı veya sıklıkla eşlik eden utanç işaretleriyle birlikte, basitçe bir uygulamalı felsefe olarak görülebilir. Öğrencilerin halihazırda üniversite düzeyinde bir diplomaya sahip buldukları Amerika hukuk fakültelerinde hukuk felsefesi dersi, üniversite öğrencisi olarak önceden felsefe çalışmış olan ve sıradan hukuk derslerine kıyasla daha ilgisiz biçimde entelektüel nitelikte olduğunu anımsadıkları deneyimlerine bir dönüş özlemi duyan öğrencileri çekebilir. Her konumda, öğretici, öğrencilerin bilgi birikimlerinin oldukça değişik olması sorunuyla karşılaşabilir. Öğrenciler felsefe çalışmayla ilgili ön deneyime az sahip olabilirler ya

da hiç sahip olmayabilirler; veya hukuk hakkında az şey biliyor olabilirler.

Her bir belirli ders bu tür özel faktörleri dikkate alma gereksinimi duyacaktır. Ancak hukuk felsefesindeki tüm başlangıç derslerinde bir sorun ortaktır. Öğretici, sınırlı bir zaman süresi içerisinde, öğrencilerin merkezi konuların, yüzyıllar boyunca konuyu biçimlemiş olan problemlerin ve tartışmaların farkına varmalarına yardımcı olmak, aynı zamanda, onların dikkatlerini, ilgilerini ve yakından çalışma isteklerini çekecek güncel hususların ve tartışmaların varlığını göstermek sorunuyla karşı karşıyadır.

Aşağıda, 1960'larda Utah Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde geliştirmeye başladığım, hukuk felsefesi öğretme stratejisine dair bir yaklaşım yer alıyor. O on yıllık süre içerisinde dersi Stanford Hukuk Fakültesi'nde de bir seminer olarak öğrettim. 1970'den sonra, New England'da lisans düzeyinde yüksek sanatlar öğreten bir yüksek okulda, Massachusetts Amherst'teki yeni kurulmuş Hampshire College'da öğretmeye başladığımda, yüksek okul öğrencilerine hukuk felsefesi öğretmek üzere dersi gözden geçirdim ve aralıklı

(*) IVR Dünya Kongresi, Hukuk Felsefesi Öğretim Metodolojileri Oturumu, Krakow, 29.07.2007.

(**) Prof.Dr. Hampshire College

(***) Yrd. Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi